

УДК 327.2:325:355.40:356.35:159.98

Г. А. Магась

О. А. Бінковський

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОГО ЗБРОЙНОГО ПРОТИБОРСТВА: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ОСОБЛИВОСТІ

На підґрунті досвіду збройних конфліктів, аналізу науково-методичної літератури та нормативно-правової бази досліджено питання, пов'язані з теоретичними основами та практичним використанням засобів інформаційного протиборства у збройних конфліктах. Психологічну операцію розглянуто як категорію сучасного збройного протиборства. Розкрито сутність, види та особливості проведення різних видів психологічних операцій.

Запропоновано класифікацію психологічних операцій, зокрема: 1) за строками здійснення (стратегічні, оперативні, тактичні); 2) за часом здійснення (у мирний час, у воєнний час, у миротворчих діях); 3) за спрямованістю (проти цивільного населення, проти військ противника, проти команд противника, введення противника в оману, сприяння опозиції та дисидентським рухам, здійснення культурної експансії та диверсій, консолідуючі психологічні операції); 4) за видами (конверсивна психологічна операція, розмежувальна психологічна операція, консолідаційна психологічна війна, психологічно-пропагандистська операція, інформаційно-психологічна протидія).

Ключові слова: збройний конфлікт, гібридна війна, психологічна війна, психологічна операція, морально-психологічна перевага, моральний дух, категорія, класифікація, особливості.

Постановка проблеми. Зміна воєнно-політичної обстановки у світі внесла суттєві корективи у погляди військового керівництва провідних держав світу, НАТО на характер і види війн, способи їх ведення. При цьому більше уваги приділяється питанням підвищення готовності сил і засобів психологічної війни, удосконаленню організаційно-штатної структури і тактики дій, підвищенню рівня технічної оснащеності. У цьому контексті необхідно зазначити, що Україна також не залишається осторонь світових воєнно-політичних процесів. Наразі проводиться активна робота щодо розроблення нових сучасних механізмів протидії гібридним загрозам, які ґрунтуватимуться на реаліях нинішньої геополітичної обстановки у світі.

Досвід локальних війн (конфліктів) (Корея, В'єтнам, Афганістан, Югославія та ін.) ХХ століття свідчить, що у ході їх ведення особливого значення набувають психологічні операції, які зазвичай відображують зіткнення протилежних ідеологій і ґрунтуються на інформаційно-пропагандистському впливі на свідомість як військовослужбовців, так і цивільних

людей. Останнім часом головним завданням психологічної війни противника є показ своїх дій як легітимної і оборонної операції, яка спрямована на усунення глобальних і регіональних джерел потенційної небезпеки, що загрожує мирному існуванню світового співтовариства. Отже, психологічні війни – це особливий вид війн, за допомогою яких здійснюється вплив на війська і населення противника з метою зміни їх морально-психологічного стану [1].

З огляду на важливість зазначеної проблеми для практики життєдіяльності військ є нагальна потреба у дослідженні психологічної операції (ПО) як категорії сучасного збройного протиборства.

Джерельну базу дослідження становлять наукові праці зарубіжних і вітчизняних політологів, військових науковців, відомості аналітичних центрів.

Таким чином, тема дослідження є актуальною у зв'язку з тим, що сьогодні Україна живе в реаліях збройного конфлікту, гібридної війни. Проти нашої держави, окрім воєнних дій, розгорнуто масштабну й ефективну

інформаційно-психологічну боротьбу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та технічні аспекти психологічних (інформаційно-психологічних) операцій досліджені у працях науковців О. Блінова, В. Богуша, В. Вепрінцева, М. Варія, Ю. Мороза, А. Рося, І. Руснака, В. Степанченка, Ю. Твердохліба, В. Телелима, Н. Турка, В. Фоміна, Д. Фролова, П. Черника, А. Черняка, П. Шевчука, А. Шумка та ін.

Метою статті є дослідження і визначення сутності, особливостей та характеристик психологічних операцій, що проводяться під час сучасних збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Психологічна війна – це сукупність різних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни у бажаному напрямку їхніх психологічних характеристик (поглядів, точок зору, ціннісних орієнтацій, настрою мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому [2].

Психологічні війни набувають великого значення і в мирних умовах, засоби яких використовуються для досягнення певних групових та індивідуальних результатів: політична діяльність окремих осіб, партій, рухів; виборчі кампанії кандидатів на різні пости; рекламна діяльність комерційних фірм; боротьба індивідів (малих груп) за лідерство в різних колективах; політичне, економічне, культурне протистояння конфліктуючих етносів та ін. [3, 4, 5].

Психологічна війна – це вплив, який може здійснюватися:

– суто психологічними засобами (формування у майбутнього противника поглядів, думок, які вигідні саме тій стороні, яка планує агресію; формування у свого народу патріотичних поглядів і переконань, забезпечення у масовій свідомості пріоритету цілей державної політики);

– військовими заходами (розміщення ракет поблизу кордонів; бойове патрулювання кораблів тощо);

– через використання системи торгових і фінансових санкцій, спрямованих на економічний підрив потенційного противника (Іран, Югославія, Куба);

– суто політичними засобами.

Психологічна війна здійснюється через різноманітні види впливу, зокрема:

1) інформаційно-пропагандистський вплив (словом, через інформацію);

2) психогенний вплив [фізично, психологічно (шоково)];

3) психоаналітичний вплив (на підсвідому сферу);

4) психологічний вплив (НЛП – нейролінгвістичне програмування);

5) психотронний вплив;

6) психотропний вплив (через медичні препарати).

Психологічний вплив в умовах бойових дій реалізується через проведення психологічних операцій або шляхом разових заходів.

Психологічні операції і разові заходи психологічної війни спрямовуються на війська і населення противника і розрізняються між собою за цілями, завданнями, об'єктами впливу, технологіями, умовами, в яких вони здійснюються.

Психологічна операція (ПО) – головний елемент психологічної війни. Сутність ПО полягає у використанні на практиці в умовах збройної боротьби сукупності узгоджених, скоординованих і взаємопов'язаних за цілями, завданнями, місцем і часом, об'єктами і процедурами видів, форм, способів та прийомів психологічного впливу.

Разові заходи психологічної війни передбачають короточасні, цілеспрямовані дії спеціальних підрозділів або окремих спеціалістів, які визначаються певним характером і здійснюються в локальних масштабах.

Психологічні операції можна класифікувати так.

1. За строками здійснення:

– стратегічні (довгострокові);

– оперативні (середньочасові);

– тактичні (короткострокові).

Стратегічна ПО – це комплекс різнобічного психологічного впливу на війська і населення як своєї, так і чужої (ворожої) держави з метою формування у них системи певних установок і ціннісних орієнтацій, які спрямовані на зміцнення (у своїх військах і населення) або руйнування (у військах та населення противника) морально-психологічного стереотипу, що сприяє у першому випадку формуванню морально-психологічної стійкості, надійності і в цілому високого рівня морально-психологічного стану, а в другому – його пониженню [6].

У ході стратегічних ПО на війська противника реалізуються такі цілі: перша – внесення у сферу свідомості військовослужбовців полярних вимогам командування збройними силами, політичному керівництву держави ідей, поглядів, уявлень, понять, які б розхитували морально-

психологічний стан, послаблювали віру в своє керівництво, породжували неприязнь і негативні почуття; друга – дезорієнтація військовослужбовців противника, підрив єдності, переоцінка системи цінностей; закладення установок на замасковану (пасивну) і відкритую (активну) непокору командирам, ігнорування їхніх наказів, здавання у полон; третя – формування в особового складу ворожих військ негативних переконань, моралі, ідеалів, тобто таких «цінностей», як індивідуалізм, егоїзм, націоналізм, вживання алкоголю і наркотиків, політичної індиферентності, скепсису та нігілізму.

Стратегічні ПО планують і розробляють на рівні керівництва збройних сил і спеціальних державних органів (служба безпеки, розвідка та ін.). Загальні принципіві установок, завдання та цілі, які формує вище керівництво збройних сил, складають концептуальну схему стратегічних ПО. У ній закладаються довготривалі цілі і шляхи їх досягнення, сили і засоби, визначаються етапи і проміжні цілі, способи визначення ефективності психологічного впливу на перших етапах для його корекції тощо.

Стратегічні ПО на війська і населення противника мають такі завдання:

- дискредитувати керівництво держави і збройних сил, посягти до них недовіру і зневагу;
- послабити духовно населення, відняти у нього віру в перемогу, активізувати антидержавні дії;
- підрвати морально-психологічну стійкість військ;
- оживити національні забобони і пережитки, ворожнечу, навіювати людям ворожі ідеї та установок;
- провокувати незадоволеність життям, роботою, забезпеченістю, соціальним станом тощо;
- викликати нездоровий інтерес до різних фактів, дат, подій негативного значення;
- нав'язувати здогади, чутки, передбачення стосовно майбутніх подій, змін, рішень, економічних, соціальних, воєнних кроків керівництва та ін.;
- підрвати морально-психологічний стан особового складу збройних сил і населення противника та паралізувати в них волю до боротьби;
- вводити противника в оману, дезінформувати суспільну свідомість з метою приховати справжні наміри і задуми;
- організувати боротьбу з пропагандою противника, його психологічними впливами тощо.

Головними завданнями стратегічних ПО на

свої війська і населення є:

- забезпечення морально-психологічної готовності до ведення війни;
- досягнення морально-психологічної переваги над противником;
- консолідація всього народу на боротьбу з ворогом, єдність армії та народу;
- втілення в життя стратегічних ідей, поглядів, понять, переконань;
- забезпечення духовної підтримки дій своїх військ, запобігання пацифістським настроям і виступам;
- організація протидії впливу противника на духовну сферу.

Відповідно до концептуальної схеми визначається і логіка стратегічної ПО. Для неї характерний високий ступінь вибірковості впливів, різноманітність способів і методів, швидка перебудова аргументації залежно від обставин, конкретизація зусиль на тому чи іншому об'єкті, особливість впливу на різні категорії населення та соціальні групи, зміна тональності, гостроти підходів тощо.

Оперативні ПО здійснюються на свої війська і на війська противника. Оперативна ПО на особовий склад угруповань військ, які протистоять нашим військам, спрямована на підрив у них віри у можливість виконання поставлених бойових завдань, злам волі до опору, скосування ініціативи, зниження готовності і здатності мобілізувати свої духовні і фізичні сили у ході бойових дій та зробити спроби до збереження власного життя домінуючим мотивом у поведінці, а також орієнтувати військовослужбовців на навмисне ухилення від участі у бойових діях, відмову від продовження подальшого опору, на здавання у полон та ін.

Головними завданнями оперативних ПО на війська противника є:

- зниження морально-психологічного потенціалу і підрив бойового духу;
- спонукування військовослужбовців до дезертирства, здавання у полон;
- пониження бойової ефективності;
- введення в оману противника стосовно намірів наших військ;
- поширення панічних настроїв, а також суперечностей між різними групами військовослужбовців;
- підрив довіри до військово-політичного керівництва та безпосередньо командирів;
- деморалізація особового складу;
- сприяння появі і розвитку негативних психічних станів у військовослужбовців.

Оперативні ПО на свої війська – це комплекс різнобічного впливу на свідомість військовослужбовців з метою формування у них міцного й стійкого морально-психологічного стереотипу, який забезпечує здоровий морально-психологічний стан, високу бойову активність та готовність виконання будь-яких поставлених командуванням завдань.

Головними завданнями оперативної ПО на свої війська є:

- підтримання здорового морально-психологічного стану;
- запобігання розвитку негативних ситуаційних психічних станів у різних умовах бойових дій;
- забезпечення високої індивідуальної та групової дисциплінованості і ретельності, згуртованості й організованості;
- формування віри в силу й міць нашої зброї і бойової техніки, а також неминучу перемогу над будь-яким агресором;
- забезпечення морально-психологічної переваги над противником у ході наступальних, контрнаступальних або оборонних бойових дій (операцій).

Тактичні ПО на свої війська і противника здійснюються з метою вирішення ситуаційних морально-психологічних завдань, що виникли у ході оборонних, наступальних або контрнаступальних дій у смузі бригади, угруповання військ, а в окремих випадках – і фронту.

Тактичні ПО на війська противника спрямовані на спонукання військовослужбовців до протиправних дій, прояву негативних ситуаційних психічних станів, їх підсилення та розвиток, а також створення нездорового психозу, паралізуючого інтелектуальну, волюву й емоційну сфери в конкретний період.

Завдання тактичної ПО на війська противника:

- викликати негативні ситуаційні психічні стани окремих військовослужбовців і груп;
- створити нездоровий психоз, паралізувати психіку в період конкретних бойових дій;
- створити умови, які спричиняють низьку ефективність застосування зброї і бойової техніки.

Мета тактичних ПО на свої війська – підготувати особовий склад до виконання конкретних завдань військової діяльності у мирний і воєнний час, ліквідувати будь-яке негативне соціально-психологічне явище чи процес, сформувати певні психологічні установки.

Завдання тактичної ПО на свої війська у воєнний час:

- підготувати війська у морально-

психологічному плані до виконання конкретного бойового завдання;

- добитися психічного стану активності, підйому, позитивного напруження;
- запобігти виникненню в особового складу негативних психічних станів та неврозів.

У ході оперативних і тактичних ПО як на свої війська, так і на війська противника використовується значна частина тих методів, що й під час проведення стратегічних ПО.

2. За часом здійснення ПО:

- у мирний час (період загрози);
- у воєнний час (в обороні, наступі, в тилу противника тощо);
- у миротворчих діях (ООН).

3. За спрямованістю:

- проти цивільного населення;
- проти військ противника;
- проти команд противника;
- введення противника в оману;
- сприяння опозиції та дисидентським рухам;
- здійснення культурної експансії та диверсій;
- консолідуєчі ПО.

4. За видами:

– конверсивна психологічна операція, що спрямована на докорінну зміну поглядів, настроїв та поведінку військовослужбовців противника;

– розмежувальна психологічна операція, що розрахована на те, щоб внести розбрат у лави противника, підірвати його єдність;

– консолідаційна психологічна війна, що здійснюється з метою встановлення дружніх або ненасильницьких стосунків із цивільним населенням окупованих районів;

– психологічно-пропагандистська операція, що спрямована на формування нормативно-ціннісної орієнтації і внутрішньої єдності своїх військ та населення;

– психологічна операція (на союзників), що здійснюється для встановлення і підтримання дружніх відносин із союзними та нейтральними державами;

– інформаційно-психологічна протидія, що здійснюється серед своїх військ і населення для нейтралізації психологічного впливу противника.

Оскільки психологічні операції – це своєрідна галузь психологічної науки, вона має і свої принципи, які необхідно враховувати під час підготовки і планування ПО, зокрема:

– завчасності (підготовка ПО починається заздалегідь, приховано, з урахуванням індивідуальних і соціально-психологічних особливостей об'єкта);

– урахування слабких місць противника (ПО

плануються і здійснюються на підґрунті виявлення слабких місць у морально-психологічному стані населення й особового складу військ противника, а також оцінки воєнно-політичної і оперативної обстановки);

– особистої відповідальності (певні начальники особисто відповідають за проведення й ефективність ПО, а також використання сил і засобів);

– узгодженості та єдності плану (ПО здійснюються за єдиним планом, узгоджені між собою і діями військ);

– комплексності (сили і засоби ПО використовуються масовано, комплексно і різнобічно).

Заходи психологічної війни можна поділити на такі:

1) заходи щодо зниження морального духу населення і військ противника;

2) заходи щодо підризу боєздатності підрозділів і частин противника;

3) заходи, які примушують противника здатися у полон.

Основними етапами підготовки ПО пропонується вважати:

– планування;

– формування завдання і цілей операції;

– визначення і вивчення об'єкта впливу;

– вибір конкретних видів, форм, методів, способів та прийомів здійснення психологічного впливу;

– розроблення змісту і технології застосування основних складників психологічного впливу;

– визначення комунікативних контурів та умов здійснення, а за необхідності – і створення їх;

– забезпечення контролю за ефективністю проведення конкретних операцій і заходів.

Завдання психологічних операцій такі.

1. Формування суспільної думки щодо правильності і необхідності військового втручання.

2. Вплив на військово-політичне керівництво з метою відмови від вступу у війну.

3. Підтримка опозиції всередині держави супротивних сил, расових, етнічних суперечностей (оголошення наявних державних проблем, підризу авторитету влади тощо).

4. Сприяння дисидентським елементам усередині країни, їх фінансова підтримка.

5. Сприяння розвитку доброзичливості населення нейтральних держав.

6. Підризу морального духу військ противника, сприяння виникненню невпевненості та занепокоєння серед особового складу.

7. Зниження боєздатності (через хвороби, ухиляння від виконання наказу).

8. Проведення аналітичної роботи щодо викриття уразливих місць противника.

9. Надання сприяння у захопленні населення, здаванні у полон, висуванні ультиматумів, прояві лояльності до противника.

10. Прогнозування ступеня бойового і психологічного впливу.

У вирішенні завдань ПО провідна роль належить військовій психології, яка розкриває психологічні закономірності реалізації інформаційно-пропагандистського впливу. Військова психологія сприяє вирішенню низки таких основних завдань:

– відбір фахівців, які володіють психологічними знаннями, знаються на психології людини і людських відносин;

– визначення об'єкта впливу;

– єдине розуміння теоретичних і практичних питань проведення ПО;

– розкриття психологічних механізмів поведінкових реакцій людини у повсякденних і бойових умовах;

– розроблення замислу підризного впливу;

– використання таких засобів ПО, як «біла пропаганда», «чорна пропаганда», гучномовці, диверсанти, чутки, листівки, газети, журнали, фотографії, плакати, карикатури, друк, радіо, телебачення тощо.

Висновки

Отже, наведені основні види психологічних операцій, які застосовуються в сучасних збройних конфліктах, свідчать, що ефективність бойових дій значною мірою залежатиме від успішності проведення цих операцій. Досвід проведення психологічних операцій у війнах і локальних конфліктах переконує, що головне не в тому, на чиєму боці воєнна перевага, а в тому, яка із протидіючих сторін спроможна буде переконати основну масу населення (військ) країни чи регіону в правоті своєї справи.

У ході подальших наукових розвідок необхідно дослідити параметри типових елементів психологічних операцій для розроблення змістовного опису процесу проведення останніх.

Перелік джерел посилання

1. Мороз Ю., Твердохліб Ю. Інформаційно-психологічні операції в умовах ведення гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Міжнародні відносини*. Львів :

ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 97–105.
URL: http://nbuv.gov.ua/URN/VLNU_Mv_2016_38_12
(дата звернення: 25.01.2023).

2. Бекешенко К. Нелегка справа мир творити. *Народна армія*. 2001. № 178. С. 8.

3. Руснак І. С., Телелим В. М. Розвиток форм і способів ведення інформаційної боротьби на сучасному етапі. *Наука і оборона*. 2000. № 2. С. 18–23.

4. Блінов О. А. Особливості проведення психологічних операцій у війні США проти Іраку 2003 року. *Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту*

Національної академії оборони України. Київ : ВГІ НАОУ, 2003. Вип. 5 (36). С. 10–18.

5. Блінов О. А., Степанченко В. І. Психологічні особливості інформаційних війн сучасності. *Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України*. Київ : ВГІ НАОУ, 2002. Вип. 4 (29). С. 11–17.

6. Крисько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). Минск, 1999. 456 с.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2023 р.

UDC 327.2:325:355.40:356.35:159.98

H. Mahas, O. Binkovskyi

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF PSYCHOLOGICAL OPERATIONS AS A CATEGORY OF MODERN ARMED CONFLICT: ESSENCE, CLASSIFICATION, PARTICULAR QUALITIES

Based on the experience of armed conflicts, the analysis of scientific and methodological literature and the legal framework, the article examines issues related to the theoretical foundations and practical use of information warfare tools in armed conflicts.

The purpose of the article is to study and determine the essence, particular qualities and characteristics of psychological operations carried out during modern armed conflicts.

Psychological operation is considered as a category of modern armed conflict, the essence, types, and particular qualities of various types of psychological operations are revealed.

Psychological operation is the main element of psychological warfare. The essence of PO consists in the practical use in the conditions of armed struggle of a set of agreed, coordinated and interconnected tasks, place and time, objects and procedures of types, forms, methods and methods of psychological influence.

One-time measures of psychological warfare involve short-term, targeted actions of special units or individual specialists, which differ in a certain nature and are carried out on a local scale.

Psychological operations can be classified: 1) by terms of implementation (strategic, operational, tactical); 2) by the time of implementation (implemented in peacetime, implemented in wartime, implemented in peacekeeping operations); 3) by orientation (against the civilian population, against the enemy's troops, against the enemy's command, misleading the enemy, facilitating the opposition and dissident movements, carrying out cultural expansion and sabotage, consolidating psychological operations); 4) by types (conversion psychological operation, demarcation psychological operation, consolidation psychological war, psychological-propaganda operation, informational-psychological countermeasure).

Keywords: *armed conflict, hybrid war, psychological war, psychological operation, moral and psychological advantage, morale, category, classification, particular qualities.*

Магась Геннадій Анатолійович – доктор наук з державного управління, доцент, заступник начальника кафедри прикордонної безпеки факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-2769-9718>

Бінковський Олександр Анатолійович – кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри прикордонної безпеки факультету підготовки керівних кадрів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-3581-3963>